

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA BƏRPA OLUNAN ENERJİ MƏNBƏLƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Coşqun Məmmədov,

*AMEA-nın Rəyasət Heyəti Aparatının vitse-prezidenti
xidmətində elmi katib, Xəzər Universitetinin doktorantı
e-mail: joshgun.mammadov@hotmail.com*

UOT: 33

Xülasə. *Məqalədə işğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrinin mövcud enerji potensialı, regionun sosial-iqtisadi göstəriciləri və gələcək perspektivləri öyrənilmiş, bu ərazilərin bərpası, yenidən qurulması məqsədi ilə qəbul edilmiş icrası vacib olan qərarlar və dövlət proqramları geniş tədqiq edilmişdir. Həmçinin məqalədə azad edilmiş ərazilərdə tətbiqi nəzərdə tutulan müasir texnologiyalar əsasında “Ağıllı kənd”, “Ağıllı şəhər” və “Yaşıl zona” kimi layihələrin regionun sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsində əhəmiyyəti də nəzərdən keçirilmişdir.*

Azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması sahəsində böyük təcrübəyə malik beynəlxalq nüfuzlu təşkilatlar və yüksək ixtisaslı xarici ekspertlər səviyyəsində uğurlu əməkdaşlığın qurulması, onların mövcud proseslərə fəal surətdə cəlb olunmaları, bu sahə üzrə bilik və təcrübələrindən geniş şəkildə faydalanmaqla fikir və tövsiyələrinin həyata keçirilməsinin məqsədəuyğunluğu təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri, günəş enerjisi, külək enerjisi, hidroenerji, bioenerji, geotermal enerji, yaşıl enerji, ağıllı kənd, sosial-iqtisadi, dövlət proqramı, beynəlxalq əməkdaşlıq.*

Key words: *alternative and renewable energy sources, solar energy, wind energy, hydropower, bioenergy, geothermal energy, green energy, smart village, socio-economic, state program, international cooperation.*

Ключевые слова: *альтернативные и возобновляемые источники энергии, солнечная энергия, энергия ветра, гидроэнергия, биоэнергия, геотермальная энергия, зеленая энергия, умное село, социально-экономическое, государственная программа, международное сотрудничество.*

Rеспублиkamızda həyata keçirilən genişmiqyaslı və məqsədyönlü sosial-iqtisadi islahatlar ölkə iqtisadiyyatının gücləndirilməsini və onun hərtərəfli inkişafının sürətləndirilməsini təmin etmişdir. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu gün ölkəmiz regionda iqtisadi gücünü və həlledici rolunu artırmaqla yanaşı, həm də regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından faydalanmaqla regionun mühüm tranzit mərkəzinə çevrilərək bey-

nəlxalq nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmiş, ümumilikdə dünyanın enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında etibarlı tərəfdaşa çevrilmişdir.

Uğurlu sosial-iqtisadi siyasət iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı, ölkənin hərbi potensialının yüksəldilməsinə də öz töhfəsini vermişdir. Belə ki, uzun illərə söykənən ardıcıl və sisteməlik şəkildə həyata keçirilən məqsədyönlü islahatların və gələcək hədəflərə yönəlik uğurlu siyasətin nəticəsində

müzəffər Azərbaycan Ordusu otuz ilə yaxın davam edən münaqişəyə son qoyaraq öz əzəli torpaqlarını erməni işğalçılarından azad etdi, şanlı Azərbaycan bayrağını işğaldan azad edilmiş ərazilərində dalğalandırdı. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında qırx dörd gün davam edən Vətən Müharibəsi ölkəmizin hərbi-siyasi və diplomatik qələbəsi ilə yekunlaşdı. Düşmənin “məğlubedilməz ordu” kimi illərlə formalaşdırdığı mif rəşadətli Azərbaycan Ordusu önündə sabun köpüyü kimi dağıldı. Düşməni tapdağı altında inildəyən Vətən torpaqları “Dəmir Yumruq” sayəsində xilaskar Azərbaycan Ordusuna qucaq açdı, həqiqi sahiblərinə qovuşdu. Özündə kapitulyasiya aktının bəndlərini əks etdirən 2020-ci il 10 noyabr tarixində imzalanmış üçtərəfli tarixi Bəyanat münaqişənin qələbəmizlə sonuclandırılmasının və ərazi bütövlüyümüzün bərpa olunmasının təsdiqi ilə yanaşı, respublikamızın gələcək davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunmasına, xalqımızın yaşayış səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına, məcburi köçkünlərin yurd-yuvalarına qayıdışına və onların sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına öz layiqli töhfəsini verəcəkdir. Lakin çox təəssüflər olsun ki, uzun dövrü əhatə edən bu otuz illik işğal müddətində torpaqlarımız mənfur düşməni tərəfindən vəhşicəsinə talan edilmiş, şəhər və kəndlərimiz viran qoyulmuş, zəruri infrastruktur sahələri tamamilə dağıdılmış, xalqımıza məxsus tarixi, mədəni və dini abidələrimiz yerlə-yeksan edilmişdir. Bölgənin iqtisadiyyatına və ekoloji mühitinə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan dəymişdir. Bu isə azad edilmiş ərazilərdə böyük qayıdışın və daimi məskunlaşmanın həyata keçirilməsində xeyli çətinliklər yaradır. Bu mənada əvvəl mövcud olmuş zəruri infrastruktur sahələrinin yenidən, daha müasir şəkildə qurulması ərazidə köklü, geniş bərpa və quruculuq işlərinin həyata keçirilməsini, yüksək məbləğdə maliyyə vəsaitinin cəlb edilməsini tələb edir. Lakin dövlətimizin bu istiqamətdə sərgilədiyi qəti siyasi iradə və ölkəmizin davamlı artan iqtisadi-maliyyə imkanları regionun dirçəliş prosesini daha sürətli şəkildə aparmağa, eləcə də bütün tədbirlərin zamanında yekunlaşacağına böyük ümid və imkanlar yaradır. Məhz bunun göstəricisidir ki, bu gün artıq işğaldan azad edilmiş Vətən torpaqlarında genişmiqyaslı quruculuq və bərpa işlərinə başlanılı-

mışdır. Bütün görülən bu işlər isə dövlət başçısının daim diqqət mərkəzindədir. Prezidentin qətiyyətli qərarları, müdrik və uzaqgörən siyasəti nəticəsində regionda həyata keçirilməsi planlaşdırılan mühüm istiqamətlər müəyyənləşdirilir, regionun inkişafı naminə lazımı addımlar atılır.

Mövcud enerji potensialı və planlaşdırılan işlər

Azad edilmiş ərazilərdəki enerji şəbəkələri əvvəllər kənardan – Kür çayı üzərindəki SES (Şəmkir-Yenikənd) və Mingəçevirdəki AzDRES-dən 35-330 kV-luq Gəncə-Ağdam, AzDRES-Ağdam və Ağdam-İmişli yüksəkərginlikli ötürücü xətlər vasitəsilə təchiz olunurdu. Bu yolla Ağdam Elektrik Yarımstansiyasına (330/110 kV) gətirilən elektrik enerjisi oradan isə 110 kV-luq yüksəkərginlikli ötürücü xətlər vasitəsilə paylaşıldırıldı. Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz nəticəsində bütün bu sistem Ağdam Elektrik Yarımstansiyası da daxil olmaqla, tamamilə sıradan çıxarılmış, 17.000 km-dən artıq elektrik paylayıcı şəbəkələr və 2.500 yarımstansiya ya oğurlanıb xaricə satılmış, ya da sadəcə olaraq dağıdılıb yerlə-yeksan edilmişdir [8, s.117]. Belə olduğu təqdirdə azad edilmiş ərazilərdə bölgənin inkişafı üçün, ilk növbədə, ən zəruri yeni sosial infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, bu kimi zəruri layihələrin icrası olmadan qaçqın və məcburi köçkünlərin öz yurd-yuvalarına qayıdışı, bölgədə yenidən daimi məskunlaşmanın təmin edilməsi mümkün deyildir. Bu baxımdan, Vətən müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin mövcud ekoloji vəziyyəti, iqtisadi potensialı və enerji ehtiyatlarının dəyərləndirilməsi bölgədə quruculuq-bərpa işlərinin aparılmasını və daimi məskunlaşmanı təmin etmək üçün olduqca önəmlidir.

Bu gün dövlətimizin qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərdən biri də, məhz Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrinin iqtisadi, ekoloji və enerji potensialının, xüsusilə də günəş, külək, hidroenerji, bioenerji və geotermal enerji kimi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin dəqiq potensialının müəyyən edilməsidir.

İlkin mərhələyə – böyük imkanlara malik olan rayonları ayrı-ayrılıqda qiymətləndirməklə, həmin ərazilərdə günəş və külək enerjisi üzrə dəqiq potensialın müəyyən edilməsi üçün ölçü müşahidə stansiyalarının quraşdırılması, texniki imkanların

və iqtisadi səmərəliliyin qiymətləndirilməsi kimi işlər daxildir. Beləliklə, azad edilmiş ərazilərdə bərpa olunan enerji mənbələrinin potensialının və mövcud coğrafi, ekoloji vəziyyətinin öyrənilməsi bu sahənin hərtərəfli inkişafı və investisiya cəlb ediciliyinin artırılması üçün geniş imkanlar açacaqdır [10, 11].

Hesablamalara əsasən, yer səthinə düşən günəş radiasiyasının miqdarına görə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrinin cənub düzənlik hissəsi – Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonları Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisindən sonra ikinci yerdədir. Burada bir kvadrat metr üfüqi səthə düşən günəş radiasiyası ildə 1600-1700 kVt.s təşkil edir. Bu ərazilərin ümumi günəş enerjisi potensialı isə 3000-4000 MVt-dır. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi tərəfindən ilkin olaraq, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli rayonlarının ərazisində yüksək günəş enerjisi potensialına malik ümumi sahəsi 14.427 ha olan 8 potensial ərazi seçilmişdir. Məlum olmuşdur ki, bu ərazilərdə ümumilikdə 7.214 MVt gücündə günəş elektrik stansiyalarının yerləşdirilməsi mümkün görünsə də, cənub ərazilərin bir hissəsinin kənd təsərrüfatı təyinatlı ola biləcəyi nəzərə alınaraq, burada ümumi potensial 4.000 MVt-dan yüksək qiymətləndirilir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrinin dağlıq ərazilərində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin 7-8 m/s olduğu geniş ərazilər mövcuddur. Ümumilikdə isə bölgədə külək enerjisinin potensialı 300-500 MVt qiymətləndirilir. Lakin bu potensialın böyük hissəsi yuxarıda adıçəkilən rayonların Ermənistanla sərhəd zonalarına düşür ki, burada da küləyin orta illik sürəti 10 m/s-ə çatır. Bu cür böyük potensiala baxmayaraq, hələ ki, ərazidə əlverişli infrastrukturun olmaması, eyni zamanda sərhədin delimitasiyası və demarkasiyası işlərinin aparılması səbəbindən bu sahələrdə külək enerjisindən elektrik enerjisinin hasil edilməsi məsələsi gələcəkdə bu ərazilərdə yenidən hərtərəfli araşdırma və geniş tədqiqat işlərinin aparılmasını tələb edir. Həmçinin ölkəmizin ümumi yerli su ehtiyatlarının 25%-nin, yəni ildə təqribən 2 mlrd. 560 mln. m³ su ehtiyatlarının Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində formalaşdığını nəzərə almaqla, Tərtər, Bazarçay, Həkkəri kimi böyük hidroenerji potensialına malik əsas çaylar və onların qollarından elektrik enerjisi istehsalı

məqsədi ilə kiçik su elektrik stansiyalarının yaradılmasının mümkünlüyü müəyyən edilmişdir. Mövcud su elektrik stansiyaları isə əsasən, Tərtər, Laçın və Kəlbəcər rayonlarının ərazisində yerləşir. Artıq bəzi kiçik su elektrik stansiyalarında təmir-bərpa işlərinə də başlanılmışdır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazisində üç iri su elektrik stansiyası mövcud olmuşdur ki, bu stansiyalardan biri “Tərtər” SES 1976-cı ildə Tərtər rayonu ərazisində, Tərtərçayın üzərində Sərsəng su anbarı ilə birləşdirilmişdir. Stansiya hər birinin gücü 25 MVt olan 2 hidroaqrəqatdan ibarətdir. Bəndinin hündürlüyünə görə (125 m) Sərsəng ölkədə ən hündür bəndli su anbarlarından biridir. Sərsəng su anbarı 6 rayonun (Tərtər, Ağdam, Bərdə, Goranboy, Yevlax və Ağcabədi) 125 min hektara yaxın torpaq sahəsini suvarma suyu ilə təmin edirdi. 1990-cı ildə stansiyanın il ərzində istehsal etdiyi elektrik enerjisi 81.9 mln. kVt.s olmuşdur.

Regiondakı digər mühüm enerji obyektləri “Xudafərin” və “Qız Qalası” su elektrik stansiyalarıdır. Azərbaycanın Cəbrayıl rayonundakı Xudafərin kəndindən 1 km şimal-qərbdə yerləşən “Xudafərin” Su Elektrik Stansiyası layihəsinin ərazisi 1992-ci ildən Cəbrayıl rayonunun işğalı nəticəsində Ermənistanın nəzarəti altına düşmüş və stansiyanın Azərbaycan tərəfindən tikintisi dayandırılmış, İran tərəfdən isə tikintisi davam etdirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, stansiyanın Azərbaycan tərəfində hər birinin gücü 50 MVt-a bərabər olan 2 hidroaqrəqatdan ibarət olması planlaşdırılır. Araz çayı üzərində tikintisi nəzərdə tutulmuş “Qız Qalası” Su Elektrik Stansiyasının isə hər biri 20 MVt olan 2 hidroaqrəqatdan ibarət olacağı planlaşdırılır. “Xudafərin” və “Qız Qalası” hidroqovşaqlarının, su elektrik stansiyalarının tikintisi və istifadəsi iki ölkə arasında 2016-cı ildə imzalanmış sazişlə tənzimlənir. Ümumilikdə post-konflikt dövrə azad edilmiş ərazilərin yenidən bərpası, zəruri infrastruktur sahələrinin yaradılması, ev və fermer təsərrüfatlarının, məişət obyektlərinin, sənaye müəssisələrinin, yaşayış məntəqələrindəki kommunal təsərrüfatların elektrik enerjisinə olan tələbatının ödənilməsi və beləliklə, daimi məskunlaşma prosesinin sürətləndirilməsi üçün, ilk növbədə, kiçik və mini su elektrik stansiyalarından istifadəyə əsaslanan lokal elektrik şəbəkələrinin qurulması ərazilərin elektrik enerjisi

ilə təmin edilməsində olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Gələcəkdə isə bu kimi yerli ərazi elektrik şəbəkələri ümumölkə üzrə vahid energetika sisteminə qoşulacaqdır. Həmçinin gələcəkdə regionun bioenerji və geotermal enerji mənbələri kimi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən elektrik və istilik enerjisi istehsalı da mümkündür. Belə ki, Kəlbəcər rayonu ərazisində 3093 m³/gün, Şuşada isə 412 m³/gün termal su ehtiyatları mövcuddur. Eyni zamanda bu ərazilərdə yaranan və regionun ekoloji durumuna ciddi problemlər törədə biləcək istehsalat və məişət tullantılarından səmərəli idarə edilməsi məqsədi ilə yığılma, daşınma və zərərsizləşdirilmə kimi xidmətlərin yaradılması əlavə xammal bazarının və təkrar emalın formalaşdırılmasına, tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirlərinin minimuma endirilməsinə, beləliklə, əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət göstərməsi ilə yanaşı, kommunal xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılması üçün beynəlxalq təcrübədən yararlanaraq müasir texnologiyalardan istifadə etməklə, elektrik enerjisinin əldə edilməsi üçün də əlverişli şərait yaranacaqdır. Bütün deyilənləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi bərpa olunan enerji mənbələrinin dəqiq potensialının hesablanması sahəsində görülməli işləri özündə ehtiva edən Tədbirlər Planının hazırlanması və bu sahə üzrə aidiyyəti qurumlarla əməkdaşlıq, həmçinin günəş və külək enerjisi potensialının yüksək olduğu ərazilərdə ölçü müşahidə stansiyalarının quraşdırılması kimi işlərə başlamışdır.

Regionun sosial-iqtisadi inkişafı və yaşıl enerji məkanı

Yeni strateji dövrdə qarşımızda duran məqsədlərə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında 2021-ci il 02 fevral tarixli, 2469 nömrəli Sərəncam imzalamışdır [5]. Milli Prioritetlər növbəti 10 il ərzində ölkə qarşısında həlli vacib olan əsas sosial-iqtisadi istiqamətləri özündə əks etdirir. Sərəncama əsasən, növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair aşağıdakı beş Milli Prioritet reallaşdırılmalıdır:

1. Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat.
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsas-

lanan cəmiyyət.

3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı.

4. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdış.

5. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi.

Sərəncamın 5-ci bəndinə əsasən, ölkənin perspektiv iqtisadi inkişafı ilə bərabər, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların sürətli bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından və dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadə təmin edilməlidir. İstilik effekti yaradan qaz emissiyasının beynəlxalq normalara uyğun səviyyədə saxlanılması məqsədi ilə global iqlim dəyişikliklərinin miqyasını nəzərə alaraq ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə əhəmiyyətli yer verilməli, təmiz enerji mənbələrindən istifadə təşviq edilməlidir. Bu prioritet daxilində strateji dövrdə aşağıdakı **iki** məqsədin effektiv reallaşdırılmasına nail olunmalıdır:

– *yüksək keyfiyyətli ekoloji mühit;*

– *yaşıl enerji məkanı.*

Ölkədə yüksək keyfiyyətli ekoloji mühitin yaradılmasında ilkin şərt mövcud resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, eyni zamanda iqtisadi və demoqrafik artım səbəbi ilə ətraf mühitə yönəlik risklərin önənməsidir. Bu səbəbdən yaşıllıqların payı artırılmalı, yararsız torpaq sahələri dövriyyəyə cəlb edilməklə mövcud resurslar bərpa edilməlidir.

Yaşıl enerji məkanının yaradılması isə bir növ zərurətdən yaranır. Belə ki, müasir dövrdə dünyada iqtisadi və demoqrafik artım mövcud enerji mənbələrindən səmərəli istifadə edilməsi ilə yanaşı, dayanıqlı enerji kimi alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə üstünlük verilməsini tələb edir.

Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfəri çərçivəsində yaxın gələcəkdə quruculuq konsepsiyası əsasında regionda reallaşdırılması planlaşdırılan bir çox önəmli layihələrin əsası qoyuldu. Onlardan biri də, məhz azad edilmiş ərazilərin ekoloji cəhətdən daha təmiz vasitələr və müasir dövrün tələblərinə cavab verə biləcək yüksək texnologiyalar əsasında yenidən bərpa olunmasıdır. Bu məqsədlə ölkə başçısı azad edilmiş ərazilərdə “Ağıllı kənd”, “Ağıllı qəsəbə” və “Yaşıl zona” kimi layihələrin tətbiq edilməsi məqsədi ilə 2021-ci il “Ağıllı şəhər” (Smart city) və “Ağıllı kənd” (Smart village) konsepsiyasının hazırlanması haqqında Sərəncam imzalamışdır.

Beləliklə, bölgədə kommunal xidmətlər şəbəkəsinin yaradılması üçün elektrik enerjisi, təbii qaz, su və istilik təchizatı istiqamətləri üzrə istehlakçıların tələblərini keyfiyyətli və səmərəli şəkildə qarşılamaq məqsədi ilə bir sıra kompleks tədbirlərin reallaşdırılması planlaşdırılır.

Bu məqsədlə ən müasir texnologiyalar tətbiq etməklə, elektrik enerjisinə qənaət edən texnologiyalar, effektiv və keyfiyyətli yaşıl enerji – su, külək, günəş kimi alternativ və bərpa olunan enerji növlərinə əsaslanan enerji layihələrinin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır [2]. Plana əsasən, müasir texnologiya və innovasiyaların tətbiqinə əsaslanan sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunduğu ilk “Ağıllı kənd” layihəsi Zəngilan rayonunun Üçüncü Ağalı kəndində icra ediləcəkdir. Layihənin icrası, əsasən, 5 komponent üzrə aparılacaq. Bunlar yaşayış, istehsal, sosial xidmətlər, “ağıllı kənd təsərrüfatı”, alternativ enerji sahələridir. Layihəyə əsasən, iki yüz evdən ibarət inşa ediləcək kəndin enerjiyə olan tələbatı, məhz alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına təmin ediləcəkdir [9]. Sonrakı mərhələdə də regionda sosial infrastruktur və xidmətlərin təşkilinə, dairəvi iqtisadiyyata əsaslanan “ağıllı” biznes modellərinin yaradılması və innovativ idarəetmənin reallaşdırılmasına söykənən “yaşıl enerji zonası” və “ağıllı” konsepsiyalarının bölgənin digər ərazilərində tətbiqi nəzərdə tutulur [2].

Artıq həyata keçirilən bu kimi layihələrin icrasında əsas məqsəd regionda münbit şəraitin yaradılması ilə əhalinin gündəlik həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, yarana biləcək problemlərin həllinin asanlaşdırılması, məşğulluğun təmin edilməsi, insanların yaşadığı ərazidə yüksək qazanc əldə etməsi ilə gəlir səviyyəsinin artırılması, istehsal olunmuş kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının ölkə və dünya bazarlarına rahat çıxışının təmin edilməsi, qıscası, yüksək qazanc və rahat xidmətlərdən yararlanmaqla kənd və şəhər fərqi azaldılmasıdır. Xüsusilə regionda bütün yayayış evlərinin, sosial obyektlərin, kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının emalı və istehsalı prosesinin alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına təmin edilməsi bu layihələrin bir daha nə qədər önəmli, yüksək üstünlüklərə malik olduğunu göstərir. Belə ki, bu kimi mühüm layihələr ənənəvi enerjiyə nisbətdə günəş və külək enerjisi, su elektrik stansiyaları vasitəsilə enerjiyə olan

tələbatın ödənilməsi, avtomobil yollarının “ağıllı” işıqlandırılması, bioqaz enerjisindən istifadə edilməklə əhalinin təbii qaza olan tələbatının ödənilməsi, geotermal enerji hesabına mənzil və obyektlərin istiliyinin təmin edilməsi kimi müasir yanaşmaları özündə cəmləşdirir. Beləliklə, bu ərazilərdə ekoloji təmiz vasitələrdən istifadə edilməsi regionun ümumi ekoloji mühitinə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir. Eyni zamanda Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə bu layihələrin icrası “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı”nın sürətlənməsinə də öz töhfəsini verəcəkdir.

İstehsal olunmuş elektrik enerjisinin güzəştli şərtlərlə, xüsusi enerji istehlakı normaları çərçivəsində satışı da (təchizatı) bölgənin yenidən tez bir zamanda bərpasına imkan yaradacaqdır. Xüsusilə respublikada regionlar üzrə elektrik enerjisi istehlakının əhali və digər istifadəçilər (istehsal, ticarət və xidmət müəssisələri) arasında 60/40 nisbətinə olan bölgünü nəzərə alsaq, bu tətbiq azad edilmiş ərazilərə kütləvi qayıdış və daimi məskunlaşmaya da xüsusi stimul verəcəkdir [8, s.119].

Ərazilərin bərpası və yenidən qurulması üzrə Dövlət Proqramları

Ölkə başçısı İlham Əliyevin 2020-ci il 24 noyabr tarixli, 2303 nömrəli Sərəncamı ilə 2020-ci il noyabr ayının 10-da imzalanan Üçtərəfli Bəyanatda nəzərdə tutulmuş müddələrin icrasından irəli gələn, habelə Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial-iqtisadi, humanitar, təşkilati və digər təxirəsalınmaz məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahı yaradılmışdır [2]. Qərargah işğaldan azad edilmiş ərazilərdə beynəlxalq standartlara uyğun nəqliyyat və rabitə infrastrukturunun qurulması, müasir çağırışlarla uzlaşan yüksək texnologiyaların tətbiqi, o cümlədən həmin ərazilərdə nəqliyyatın bütün növlərindən rahat və təhlükəsiz istifadə olunması, tranzit nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, eləcə də bu sahədə regional əməkdaşlığın genişləndirilməsi, magistral və lokal telekommunikasiya şəbəkələrinin tikilməsi və alternativlik təmin edilməklə respublikanın ümumistifadəli telekommunikasiya şəbəkəsinə qoşulması, orada yaşayacaq və fəaliyyət göstərəcək əhaliyə, dövlət qurumlarına yeni texnologiyalar əsasında telefon, internet, radio-te-

leviziya yayımı, poçt xidmətlərinin göstərilməsi, həmçinin “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” konsepsiyalarının tətbiqi məsələlərinin təmin edilməsi üzərində çalışır. Məqsəd ölkə başçısı tərəfindən verilən tapşırıqlar əsasında işğaldan azad edilən ərazilərə kütləvi qayıdış və daimi məskunlaşma tədbirləri çərçivəsində görülməli quruculuq, bərpa işləri və ərazilərin dayanıqlı inkişafı üçün əsas istiqamətləri müəyyənləşdirmək, gələcək tələbat və perspektivlər, yeni çağırışlar və konsepsiyalar nəzərə alınmaqla vəzifələri icra etməkdir.

Bunu nəzərə alaraq “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin 2021-2025-ci illər üzrə bərpası və dayanıqlı inkişafı Dövlət Proqramı”nın layihəsi tərtib edilmişdir. Proqramın əsas məqsədi: bölgədə iqtisadi, sosial və ekoloji ünsürlərin harmonik inkişafını sürətləndirəcək ərazilərin davamlı və tarazlı tərəqqisinin təmin olunması, dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın qurulması, iqtisadi cəhətdən layiqli yaşayış şəraitinin yaradılması ilə konfliktsonrası reabilitasiyanın mühüm hissəsi olan əhalinin repatriasiyası, dövlət xərclərinin azaldılması məqsədi ilə bərpa prosesinə özəl sektorun investisiyaları cəlb edilməsi, habelə dövlət və özəl sektor tərəfdaşlığından geniş istifadə olunması, ərazilərin bərpası prosesinin yerli istehsalat tələb yaratması və iqtisadi artımın stimullaşdırılması, işğaldan azad edilmiş ərazilərin təhlükəsizlik məsələləri, infrastruktur təminatı və iqtisadi potensialı nəzərə alınmaqla yenidən qurulması və bərpası, yüksək standartlara cavab verən sosial rifahın əldə edilməsi, təbii resursların effektiv istifadəsi, ətraf mühitin etibarlı mühafizəsinə əsaslanan ekoloji təhlükəsizlik sisteminin formalaşdırılması üçün əlverişli mühitin yaradılmasını təşkil edir.

Dövlət Proqramının 2021-2025-ci illər üzrə Tədbirlər Planında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə üzrə aidiyyəti qurumlarla birlikdə görülməsi nəzərdə tutulan tədbirlər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

– *əhalinin enerji təminatında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən (günəş enerjisi, külək enerjisi, geotermal enerji, bioenerji, biokütlə və s.) istifadə perspektivlərinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;*

– *mövcud hidroenerji infrastrukturunun bərpası və ya yenidən qurulması məqsədi ilə hidro-*

enerji potensialının qiymətləndirilməsi üzrə təkliflərin verilməsi;

– *işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə elektrik enerjisinin istehsalı üçün günəş və külək elektrik stansiyalarının tikintisi;*

– *işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa olunan enerji mənbələrinin mövcud potensialının ölçülməsi və ərazilərin enerji xəritələrinin tərtib edilməsi.*

Dövlət Proqramı çərçivəsində yerinə yetiriləcək vəzifələrdən biri də “yaşıl enerji” və “ağıllı” konsepsiyası əsasında yeni müasir şəhərlərin qurulmasıdır. Bu məqsədlə aidiyyəti qurumlarla birlikdə görülməsi nəzərdə tutulan tədbirlər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

– *müasir texnologiyalara əsaslanan infrastruktur sisteminə malik “Ağıllı kənd” layihələrinin hazırlanması və tikintisi üzrə tədbirlərin görülməsi;*

– *“Yaşıl məkan” konsepsiyasının reallaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi və “Yaşıl şəhər”lərin yaradılması;*

– *“Ağıllı şəhər” konsepsiyasının pilot olaraq tətbiqi və innovativ həll üsulları ilə keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi.*

Ölkə ərazisində inzibati rayonlara bölünmə ilə yanaşı, iqtisadi rayonlaşdırma da mövcuddur ki, bu da idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Övvəllər Azərbaycanın ərazisi on iqtisadi regiona bölünmüşdür və işğaldan azad edilmiş ərazilər bu iqtisadi regionların ikisində təmsil olunurdu. Yuxarı Qarabağ iqtisadi regionuna yeddi inzibati rayon – Ağdam, Tərtər, Xocavənd, Xocalı, Şuşa, Füzuli və Cəbrayıl rayonları, habelə Xankəndi şəhəri, Kəlbəcər-Laçın iqtisadi regionuna isə dörd inzibati rayon – Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan və Qubadlı rayonları daxil idi [8, s.51-52]. Lakin dövlət başçısının imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında” 2021-ci il 07 iyul tarixli Fərmanına əsasən, iqtisadi rayonların sayı artırılaraq on dördə çatdırıldı. Yeni bölgüyə əsasən, bugünədək mövcud olan Yuxarı Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonları, o cümlədən Aran iqtisadi rayonundan Ağcabədi və Bərdə inzibati rayonları əsasında Qarabağ iqtisadi rayonu (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan

rayonları) yaradıldı. Fərmana əsasən, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, gələcək inkişafının təmin olunması, zəruri infrastrukturun yaradılması və əhalinin doğma torpaqlarına qayıdışı istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir. Qeyd edilən ərazilərin zəngin iqtisadi potensialından, təbii sərvətlərindən və geniş turizm imkanlarından səmərəli istifadə etməklə, onların bərabər inkişafının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulan bütün işlərin vahid proqram əsasında aparılmasının məqsədmüvafiqliyi əraziləri işğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünə yenidən baxılmasını şərtləndirir. Eyni zamanda azad olunmuş ərazilərin ölkəmizin iqtisadiyyatına reinteqrasiyası digər iqtisadi rayonlar üzrə planlaşdırma işinin səmərəliliyinin artırılmasını, iqtisadi idarəetmədə çevikliyin təmin olunmasını və bu məqsədlə həmin iqtisadi rayonların tərkibinə də yenidən baxılmasını tələb edir [1].

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ölkəmiz regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsinə dair 2004-2023-cü illəri əhatə edən ümumilikdə dörd Dövlət Proqramının hazırlanması və icrası üzrə böyük təcrübəyə malikdir. Bu baxımdan, həmin dövlət proqramlarının tərtibi və tətbiqi zamanı qazanılan uğurlu təcrübə yuxarıda qeyd olunan Dövlət Proqramının təkmil hazırlanmasına və onun tətbiqinə öz töhfəsini verəcəkdir. Bu isə nəticədə azad edilən ərazilərdə mövcud potensialdan səmərəli istifadə olunması, bu ərazilərdə ölkənin digər bölgələrində olduğu kimi innovasiyalara əsaslanan istehsalat və xidmət sahələrinin dəyər zəncirinin bütün həlqələrini inkişaf etdirərək, ümumilikdə bölgənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına münbit şəraitin yaradılması, ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafında azad edilmiş ərazilərin rolunun və əhəmiyyətinin artırılması və nəhayət, məskunlaşma zamanı əhalinin məşğulluq və gəlir əldə etmə imkanları, sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması təmin ediləcəkdir [7, s.10].

Ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinin mühüm şərtlərindən biri də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə genişmiqyaslı iqtisadi quruculuq işlərinin aparılması və bu ərazilərin milli iqtisadiyyata sürətli inteqrasiyasını təmin etməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə “Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2021-ci il büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2020-ci il 29 dekabr tarixli, 234-VIQ

nömrəli Qanununa əsasən, işğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdışın təmin edilməsi, şəhər və kəndlərin bərpası və yenidən qurulması, həmin ərazilərdə müasir infrastrukturların yaradılması (elektrik enerjisi, təbii qaz, su, rabitə, yol, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, mənzil-kommunal və digər zəruri infrastrukturların və mədəni-tarixi abidələrin bərpası və yenidən qurulması, yaşayış evlərinin tikintisi və s.) üçün 2021-ci ilin təsdiq edilmiş dövlət büdcəsindən 2,2 milyard manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur [3].

Maliyyə Nazirliyinin 2022-2025-ci illər üçün makrofiskal çərçivə və 2022-ci il üçün icmal və dövlət büdcələrinin ilkin göstəricilərinə dair açıqlamasına əsasən, 2021-ci ilin birinci yarım-ilində dövlət büdcəsindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası xərcləri üzrə 372,1 milyon manat vəsait sərf edilmişdir. Bu vəsait avtomobil yollarının, həmçinin dəmiryolu xəttinin layihələndirilməsi və tikintisinə, yenidən qurulmasına və digər kommunikasiya xətlərinin yenidən qurulması və layihələndirilməsinə yönəldilmişdir. Eyni zamanda Zəngilan rayonunun İkinci Ağalı kəndi ərazisində “Ağıllı kənd”in layihələndirilməsi və tikintisi üçün də Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə 10,8 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Həmçinin 2021-ci il üçün büdcə zərfinə daxil olan “Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il və növbəti 3 il üçün iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri”nə əsasən, “İşğaldan azad edilən ərazilərin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı konsepsiya” qəbul ediləcəkdir [4]. Konsepsiya çərçivəsində dövlət investisiyaları ilə yanaşı, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə işğaldan azad edilən ərazilərdə və sosial-iqtisadi infrastrukturun yenidən qurulması, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində işlərin həyata keçirilməsi prioritet olacaqdır. Göstərilənləri nəzərə alaraq, ortamüddətli dövrdə ölkəmizdə işğaldan azad edilən ərazilərin bərpası, regionların davamlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsi siyasətinin aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

– *işğaldan azad edilən ərazilərdə kommunal, və sosial-iqtisadi infrastrukturun qurulması;*

– *işğaldan azad edilən inzibati rayon mərkəzlərində və kəndlərdə yaşayış binalarının, evlərin tikintisi və əhalinin məskunlaşmasının təmin*

edilməsi;

– həmin ərazilərdə istehsal, xidmət və ticarət sahələrinin yaradılması, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi və s.

Prezident İlham Əliyev 2021-ci il 04 yanvar tarixində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artımının dəstəklənməsi məqsədi ilə “Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında 1243 nömrəli Fərman imzalamışdır [6]. Fərmana əsasən, Fond Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası və yenidən qurulması, habelə dayanıqlı iqtisadiyyata və yüksək rifaha malik regiona çevrilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə maliyyə dəstəyi göstərilməsini və sərmayələrin cəlb edilməsini, bu sahədə dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafını təmin edən, eləcə də ölkə daxilində və xaricində zəruri təşviqat işlərini həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir. Beləliklə, Fondun xətti ilə mərkəzləşdirilmiş qaydada və dövlət-özəl tərəfdaşlığı ilə görülməli işlər nəticəsində ərazilər tamamilə yenidən qurulacaq, yeni infrastruktur sahələri yaradılacaq, müasir dövrün tələblərinə cavab verə biləcək şəkildə yaşıl kənd, qəsəbə və şəhərlər salınacaq, qaçqın və məcburi köçkünlər öz tarixi torpaqlarına qayıdacaq, bölgədə rahat və təhlükəsiz həyat təmin ediləcəkdir. Dirçəliş prosesində yeni iş yerləri açılaraq məşğulluq təmin ediləcəkdir. Bütün bunlar ümumilikdə ölkənin sürətli inkişafına nail olunmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Nəticə. Bu proseslərə ümumi yanaşdıqda deyə bilərik ki, işğaldan azad edilən ərazilərin bərpası, eyni zamanda regionun sosial-iqtisadi vəziyyətinin dirçəldilməsi üçün ölkənin iqtisadi potensialı yüksəkdir. Həmçinin bu məqsədlərə müəyyən edilmiş müddət ərzində çatmaq üçün qətiyyətli siyasi iradə də mövcuddur. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hazırda dünyada post-konflikt dövr üçün ərazilərin bərpası sahəsində ölkələr və müxtəlif beynəlxalq nüfuzlu təşkilatlar səviyyəsində yetərincə böyük təcrübə vardır. Bu məqsədlə onlarla uğurlu əməkdaşlığın qurulması, onların prosesə fəal surətdə cəlb olunması qəbul edilmiş

icrası vacib olan dövlət proqramlarının qısa zaman ərzində həyata keçirilməsi baxımından faydalı olardı. Həmçinin beynəlxalq səviyyədə tanınan yüksəkixtisaslı xarici ekspertləri bu sahəyə cəlb etmək, onların bu sahə üzrə nəzəri və praktiki biliklərindən faydalanmaqla fikir və tövsiyələrinin həyata keçirilməsi olduqca önəmlidir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə müasir çağırışlara cavab verə biləcək zəruri infrastruktur sahələrinin yaradılması, oraya yenidən həyatın qayıtması, nəinki ölkəmiz üçün, həm də region ölkələri, ümumilikdə dünya birliyi üçün son dərəcə mühüm rol oynayacaqdır. Gələcəkdə isə işğaldan azad edilmiş ərazilərin mövcud iqtisadi potensialını və perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən daha geniş elmi-praktiki araşdırmaların aparılmasına ehtiyac duyulur.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 07 iyul tarixli Fərmanı. “Respublika” qəzeti, №140 (7036), 08 iyul 2021, səh. 1.
2. “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahının yaradılması” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2303 nömrəli, 2020-ci il 24 noyabr tarixli Sərəncamı. “Azərbaycan” qəzeti, №246 (8562), 25 noyabr 2020, səh.7.
3. “Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2021-ci il büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2020-ci il 29 dekabr tarixli, 234-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. “Azərbaycan” qəzeti, №1 (8594), 06 yanvar 2021, səh. 6.
4. “Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin layihələri və sonrakı üç il üçün icmal büdcənin göstəriciləri, Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il və sonrakı üç il üzrə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 24 sentyabr tarixli, 355 nömrəli Qərarı. “Xalq qəzeti”, №199 (29464), 30 sentyabr 2020, səh. 7.
5. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il

02 fevral tarixli, 2469 nömrəli Sərəncamı. "Azərbaycan" qəzeti, №24 (8617), 03 fevral 2021, səh.1.

6. "Qarabağ Dirçəliş Fondu" publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 04 yanvar tarixli, 1243 nömrəli Fərmanı. "Azərbaycan" qəzeti, №1 (8594), 06 yanvar 2021, səh. 6.

7. Məmmədov M.A. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərinin iqtisadiyyatının yenidən qurulmasının inkişaf perspektivləri. "Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment" elmi-praktiki jurnal, №3, Bakı, 2020.

8. Müzəffərli N., İsmayılov E. Azərbaycanın post-konflikt ərazilərinin bərpası: konseptual əsaslar. Bakı, 2010.

9. Prezident İlham Əliyev və Birinci xanım Mehriban Əliyeva Füzuli, Zəngilan, Laçın və Cəbrayıl rayonlarında olublar. "Xalq qəzeti", №035 (29577), 16 fevral 2021, səh. 1.

10. Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi: İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa olunan enerji üzrə dəqiq potensialın hesablanması sahəsində görülməli işlər müzakirə edilib.

<https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/isgaldan-azad-edilmis-erazilerde-berpa-olunan-enerji-uzre-deqiq-potensialin-hesablanmasi-sahesinde-gorulecek-isler-muzakire-edilib>

11. Dağlıq Qarabağ və ətraf regionların enerji potensialı. Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyinin rəsmi internet ünvanı.

<https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/dagliq-qarabag-ve-etraf-regionlarin-enerji-potensiali>

J.Mammadov

The importance of renewable energy sources in the socio-economic development of territories liberated from occupation

Abstract

The article examines the existing energy potential of the liberated regions of Karabakh and Eastern Zangezur, socio-economic indicators and prospects for the development of the region, the implementation of important decrees and state programs for the restoration and reconstruction of

these territories. The article also discusses the importance of implementing projects such as "Smart village", "Smart city" and "Green zone" based on advanced technologies in order to accelerate the socio-economic development of the region.

It was proposed to establish successful cooperation with internationally recognized organizations, active involvement in the existing process of highly qualified foreign specialists with extensive international experience in the field of restoration and reconstruction of the liberated territories, and also suggested the feasibility of implementing ideas and recommendations using theoretical and practical knowledge in this area.

Дж.Мамедов

Значение возобновляемых источников энергии в социально-экономическом развитии освобожденных территорий

Аннотация

В статье исследуются существующий энергетический потенциал освобожденных областей Карабаха и Восточного Зангезура, социально-экономические показатели и перспективы развития региона, реализация важных указов и государственных программ по восстановлению и реконструкции этих территорий. В статье также рассматривается важность реализации таких проектов, как «Умное село», «Умный город» и «Зеленая зона» на основе передовых технологий в целях ускорения социально-экономического развития региона.

Было предложено налаживание успешного сотрудничества с организациями признанными на международном уровне, активное вовлечение в существующий процесс высококвалифицированных зарубежных специалистов с большим международным опытом работы в области восстановления и реконструкции освобожденных территорий, а также предложена целесообразность реализации идей и рекомендаций с использованием теоретических и практических знаний в данной области.